

Запобігання і протидія корупції в Україні:

нові акценти та роль Міністерства юстиції

А. В. Кухарук

головний спеціаліст відділу антикорупційної політики Департаменту законодавства про правосуддя, правоохоронної діяльності та антикорупційної політики Міністерства юстиції України

Головною ознакою сучасної державної правової політики в Україні є здійснення низки реформ, мета яких – забезпечення реального захисту прав і свобод громадян, покращення рівня життя населення, запровадження поступового зростання вітчизняної економіки, забезпечення сприйняття нашої держави на міжнародній арені як надійного партнера.

Однією із важливих складових правової політики держави стала реформа законодавства з питань запобігання та протидії корупції, зумовлена, насамперед, відсутністю належного правового регулювання у цій сфері, а також невпинним поширенням корупції в усіх сферах суспільного життя.

Розглядаючи питання важливості подолання корупції, варто згадати твердження дослідника адміністративно-правових засобів боротьби з корупцією, кандидата юридичних наук, С. С. Рогульського, який відзначає, що корупція не завжди проявляється однаково й не завжди має однакові наслідки та мотивацію. Але, де і коли б вона не проявлялася, корупція завжди завдає шкоди нормальному функціонуванню суспільства, оскільки важливі рішення приймаються на підставі прихованих мотивів без врахування інтересів громадськості [12, с. 28].

Про високий рівень корупції в нашій державі свідчать результати низки соціологічних досліджень. Згідно з доповіддю міжнародної організації Transparency International, у 2010 р. Індекс сприйняття корупції для України склав 2,4 пункти, тобто на 0,2 пункти вище у порівнянні з 2009 р. Як наслідок, у зведеному рейтингу Transparency International Україна за рівнем сприйняття корупції перебуває на 134 місці серед 178 країн [13, р. 3].

Незважаючи на такий низький рейтинг України, справжня політична воля керівництва держави до мінімізації проявів корупції була продемонстрована лише в останній рік.

Так, одним з перших Указів Президента України Віктора Януковича було утворено консультативно-дорадчий орган при Президентові України – Національний антикорупційний комітет, до основних повноважень якого належать аналіз стану корупції, розроблення антикорупційних заходів, в першу чергу, законотворчого характеру (Указ Президента України № 275 від 26 лютого 2010 р.) [7].

Міністра юстиції Указом Президента України від 26 березня 2010 р. № 454 «Питання Національного антикорупційного комітету» призначено виконавчим секретарем вказаного органу [8]. Цим же Указом виконавчому секретареві Комітету доручено підготувати пропозиції щодо розроблення комплексних системних змін до антикорупційного законодавства.

Першим же завданням Антикорупційного комітету стало усунення неузгодженостей у прийнятих 11 червня 2009 р. Законах України «Про засади запобігання та протидії корупції» [4], «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» [5] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» [6], які

при застосуванні на практиці могли призвести до порушень конституційних прав і свобод громадян.

Тому Міністерством юстиції України у співпраці з членами Національного антикорупційного комітету був розроблений відповідний комплексний законопроект, який спрямований на імплементацію в українське законодавство міжнародних стандартів запобігання та протидії корупції, впровадження нових антикорупційних механізмів, які б відповідали положенням Конституції України та не призводили до надмірних обмежень прав громадян. При цьому положення основних міжнародно-правових антикорупційних актів у проекті адаптовано до української системи права та особливостей вітчизняного правозастосування.

Вказана законодавча ініціатива отримала позитивну оцінку Групи держав Ради Європи проти корупції (GRECO), після чого була схвалена на засіданні Національного антикорупційного комітету 20 жовтня 2010 р. Таким чином було підготовлено проект Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції в Україні», який 17 грудня 2010 р. був внесений Президентом України до Верховної Ради України як невідкладний для його першочергового розгляду, а вже 23 грудня 2010 р. прийнятий Парламентом в першому читанні [10]. На сьогодні триває процес підготовки законопроекту до другого читання.

Важливо зауважити, що виконання міжнародних зобов'язань України у сфері подолання корупції є однією з причин розроблення проекту нового антикорупційного закону, але не основною. Головна його мета – забезпечення формування у громадян довіри до влади шляхом зниження рівня корупції.

Даний проект містить низку новел, впровадження яких дозволить побудувати ефективну систему запобігання та протидії корупції.

Як свідчать назва та зміст законопроекту, пріоритетним стане саме превентивний підхід до подолання корупції, що є істотною відмінністю від превалюючого раніше репресивного характеру законодавства, за якого основна увага приділялась питанням відповідальності за корупційні правопорушення.

Важливість і правильність обраної стратегії підкріплюється й давно обговорюваною в наукових колах важливістю саме попередження корупційних провів.

Зокрема, як відзначає в одній зі своїх праць доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України М. І. Мельник, основним завданням запобігання корупції є створення такої системи соціальних зв'язків, за якої істотно (до мінімуму) зменшується ймовірність виникнення ситуацій корумпування службовців. Тобто йдеться про створення сприятливих умов для чесного і законного виконання службовцями своїх службових обов'язків і несприятливих умов для зловживання ними своїми службовими повноваженнями. В результаті виконання такого завдання створюється система, яка, з одного боку, передбачає дієві стимули до правомірної поведінки, з іншого, – істотно обмежує для осіб, уповноважених на виконання функцій держави, можливість зловживати владними повноваженнями в корисливих та інших особистих чи корпоративних інтересах. Вона робить корумповану поведінку соціально не вигідною [11, с. 260].

З метою детальнішого висвітлення запланованих в державі кроків у сфері запобігання та протидії корупції зупинимось на найважливіших положеннях нового законопроекту.

В першу чергу, проектом передбачається значно розширити перелік суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення – антикорупційне законодав-

ство поширюватиметься не лише на державних службовців, а й на осіб, які працюють на державу, але не наділені таким статусом. Це дозволить докорінно змінити ситуацію із високим рівнем зловживань у зонах підвищеного корупційного ризику, зокрема, таких, як освіта та охорона здоров'я.

Крім цього, за корупційні правопорушення стане можливим притягнути посадових осіб іноземних держав та міжнародних інституцій, а також представників приватного сектору. Таким чином суб'єктний склад осіб, які нести будуть відповідальність за корупційні правопорушення, буде приведений у відповідність до вимог Конвенції ООН проти корупції [1] та Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією [2].

Законом встановлюватиметься низка обмежень щодо використання службового становища (заборона з метою одержання вигоди неправомірно сприяти фізичним або юридичним особам у здійсненні ними своєї діяльності; неправомірно сприяти у призначенні особи на ту чи іншу посаду; неправомірно втручатися в діяльність інших органів державної влади, місцевого самоврядування та посадових осіб; надавати не передбачені законодавством переваги).

Також передбачатимуться обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. Зокрема, публічним службовцям буде заборонено займатися іншою оплачуваною чи підприємницькою діяльністю (за винятком окремих видів діяльності), входити до складу керівних органів підприємств чи організацій, що мають на меті одержання прибутку.

Власне, саме ці обмеження не можна назвати принципово новими, однак їх перелік та формулювання у новому законопроекті є більш чіткими, ґрунтовними та деталізованими.

Про високий рівень корупції в нашій державі свідчать результати низки соціологічних досліджень

Наприклад, детальніше визначення здобули положення стосовно заборони неправомірного сприяння фізичним та юридичним особам з виокремленням не передбаченого попереднім законодавством обмеження стосовно заборони неправомірного сприяння у призначенні на посаду особи, яка не має переваг перед іншими кандидатами на цю посаду.

З одного боку, наявність такого обмеження спрямована на запобігання поширеним фактам хабарництва за призначення на посади, які у минулому році мали місце навіть на рівні центральних органів виконавчої влади. З другого – це обмеження є одним засобів забезпечення об'єктивного кадрового добору в державних інституціях.

Взагалі, варто відзначити, що у законопроекті приділено значну увагу питанню вдосконалення механізму добору на публічну службу, який має стати одним із головних превентивних антикорупційних інструментів.

Відтак, важливим елементом процедури добору стане спеціальна перевірка стосовно претендентів на службу. Такій перевірці підлягатимуть дані щодо попереднього притягнення особи до кримінальної чи адміністративної відповідальності (в тому числі, і за корупційні правопорушення), достовірності інформації про доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, наявності в особи корпоративних прав, стану здоров'я, освіти, наявності наукового ступеня, вченого звання, підвищення кваліфікації.

Результати перевірки будуть визначальними при вирішенні питання щодо призначення особи на посаду, оскільки надання недостовірної інформації для проведення перевірки тягнучиме відмову у прийнятті особи на службу. Таким чином, вже на стадії призначення стане можливим запобігти можливості виникнення в діяльності службовця конфлікту інтересів – суперечності між службовими та приватними інтересами службов-

ця. Адже не можна розраховувати на добросовісність службовця, який має особистий інтерес при виконанні своїх повноважень. У такому випадку завжди виникає спокуса використати службове становище на власну користь.

Одним з яскравих прикладів наявності у службовця можливого конфлікту інтересів є перебування в його підпорядкуванні родичів, інших близьких осіб, що створює умови для необ'єктивного розподілу керівником навантаження між підлеглими, застосування заохочень та стягнень тощо.

Саме тому проект передбачає однозначну заборону спільної роботи публічних службовців в умовах підпорядкування один одному. Але з цього правила є винятки: воно не поширюватиметься на народних засідателів і присяжних; осіб, які перебувають на підпорядкованій виборній посаді; осіб, які працюють у сільській місцевості, гірських населених пунктах. Такі винятки зроблені з метою недопущення надмірного обмеження прав і свобод громадян, зокрема, права на працю, пасивного виборчого права. Адже не можна, наприклад, позбавити членів сім'ї представника держави права працювати разом з ним, якщо відсутня альтернатива вибору робочого місця за фахом, що є актуальним в сільській чи гірській місцевості.

Законопроектом встановлюються й інші норми, які спрямовані на запобігання конфлікту інтересів. Так, для службовців планується встановити загальний обов'язок уживати заходів щодо недопущення будь-якої можливості виникнення конфлікту інтересів, а у разі його наявності – невідкладно повідомляти про це безпосереднього керівника.

Можна погодитися з тим, що ці положення є доволі загальними. Проте це пов'язано із наявністю проекту Закону України «Про правила професійної етики на публічній службі та запобіган-

ня конфлікту інтересів» [9], який на сьогодні доопрацьовується для підготовки до повторного першого читання створеною Комітетом Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією робочою групою, до складу якої включено представника Мін'юсту. Даний проект визначатиме детальніші правила попередження, виявлення та врегулювання конфлікту інтересів. Крім цього, зазначеним проектом передбачається унормувати правила поведінки публічних службовців, що вже давно стало міжнародним антикорупційним стандартом.

Ще однією актуальною проблемою, на вирішення якої спрямований новий антикорупційний закон, є викорінення поширеної в Україні традиції обдаровування посадових осіб. Відповідно, у новому законодавстві буде впорядковано питання отримання публічними службовцями дарунків. Зокрема, діятиме загальне правило щодо заборони одержувати дарунки чи пожертви у зв'язку із використанням службових повноважень обдарованої особи.

Разом з тим, службовцям дозволятиметься приймати дарунки, які є проявами гостинності та не пов'язані із їх службовим становищем, у розмірі не вище 50 відсотків мінімальної заробітної плати одноразово, та не більше розміру однієї мінімальної заробітної плати упродовж року з одного джерела.

Із вказаного випливає, що при прийнятті дарунка службовець має враховувати в першу чергу такий аспект, як мотиви надання дарунка, а також його характер. На наш погляд, є зрозумілим, що дозволятиметься приймати дрібні сувеніри при відвіданні тих чи інших заходів, а також заохочення у вигляді цінних подарунків тощо.

Новелою українського антикорупційного законодавства має стати обмеження

щодо осіб, які припинили публічну службу (правило «пантофляжу»). Таким особам планується заборонити протягом року з дня припинення служби укласти трудові угоди чи угоди у сфері підприємницької діяльності з підприємствами, установами чи організаціями, стосовно яких відповідна особа здійснювала контрольні чи наглядові повноваження, приймала управлінські рішення. Знову ж таки, вказане правило покликане запобігти виникненню конфлікту інтересів в ситуації, коли службовець, перебуваючи на посаді, заздалегідь створює умови, які б дозволили йому зайняти посаду у підконтрольній організації чи установі у разі припинення служби.

Також колишнім службовцям упродовж зазначеного проміжку часу заборонятиметься поширення інформації, яка стала відома у зв'язку із виконанням службових обов'язків, а також представництво інтересів осіб у справах, в яких стороною виступає орган, в якому працювала дана особа. Наявність таких обмежень унеможливить недобросовісне використання інформації, яка відома особі у зв'язку з попереднім перебуванням на службі.

Законопроект не залишає поза увагою актуальне питання фінансового контролю за доходами публічних службовців, а також за їх витратами, зберігаючи існуючий на сьогодні загальний порядок здійснення такого контролю шляхом щорічного декларування. Поряд з цим, проектом пропонується зробити загальнодоступними дані декларацій про доходи та витрати вищих посадових осіб держави.

Загальновідомим є те, що однією з причин поширеності корупційних проявів є недосконалість законодавства, яке передбачає інколи надто широкі повноваження службовців, а часто надає їм можливість діяти на власний розсуд у зв'язку з невизначеністю їхніх функцій. Своє-

рідною передумовою корупції є й встановлення нормативно-правовими актами надмірно обтяжливих адміністративних процедур. Все це свідчить про необхідність усунення зазначених передумов вже на стадії підготовки нормативно-правових актів, що, власне, й пропонується законопроектом шляхом запровадження антикорупційної експертизи відповідних проектів. Вбачається, що усунення корупціогенних чинників у нормативно-правових актах стимулюватиме формування позитивних відносин між представниками держави та громадянами.

Проектом передбачається також «викорінити» практику фінансування державних органів за рахунок тих чи інших фізичних та юридичних осіб, яка аж ніяк не сприяє забезпеченню принципу об'єктивності в роботі цих органів. Адже викликає сумніви можливість справедливого притягнення до відповідальності особи, яка спонсорувала ремонт приміщення правоохоронного органу чи суду, придбавала для цих органів транспорт тощо. Відтак, органам державної влади та органам місцевого самоврядування заборонятиметься одержувати від фізичних, юридичних осіб безоплатно послуги та майно, крім випадків, передбачених законами або чинними міжнародними договорами України.

Запорукою успіху в запобіганні та протидії корупції є формування в населення ставлення нетерпимості до її проявів, формування суспільної правосвідомості відповідно до антикорупційних стандартів. Тому планується широке залучення громадськості до заходів у сфері подолання корупції. Це стосуватиметься, насамперед, налагодження ефективного інформаційного обміну між державою та суспільством стосовно корупційних проявів, можливості проведення громадської антикорупційної експертизи, участі громадян у дослідженнях проблем запо-

бігання та протидії корупції, здійснення громадського контролю за дотриманням антикорупційного законодавства. Лише за активної участі суспільства процес мінімізації корупційних проявів може розраховувати на успіх.

Як і в багатьох інших, у даному аспекті законопроект враховує європейський досвід. В країнах ЄС саме інститути громадянського суспільства є ініціаторами інформаційних та освітніх антикорупційних кампаній, які мають наслідком формування негативного ставлення громадян до проявів корупції.

Крім цього, будуть встановлені гарантії державного захисту осіб, які надають допомогу в запобіганні та протидії корупції. Такий механізм є загальновизнаним антикорупційним стандартом – кожна особа, яка повідомляє про факт корупції, не повинна зазнавати репресій у зв'язку із своїм повідомленням.

До цього питання прикута постійна увага світової спільноти. Так, захисту осіб, які повідомляють про правопорушення, присвячена Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1729 від 29 квітня 2010 р., яка визначає основні принципи, що мають бути відображені в законодавстві країн-членів.

Серед вказаних принципів, зокрема, зазначається про розширення кола правопорушень, інформування про які передбачатиме захист; застосування такої практики, як у публічному (зокрема, у збройних силах та спецслужбах), так і в приватному секторах; встановлення правил захисту вказаних осіб в трудовому, кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві, а також законодавстві, яке регулює діяльність засобів масової інформації.

Резолюція закликає країни-учасниці забезпечувати безпеку осіб, які надають допомогу в запобіганні та протидії корупції шляхом:

- проведення належних внутрішніх розслідувань;
- обмеження інформації про вказаних осіб за їх згодою;
- здійснення захисту осіб від незаконного звільнення, інших покарань та дискримінаційного ставлення;
- поширення заходів захисту на «зовнішніх інформаторів», в тому числі й тих, які повідомляють про правопорушення через засоби масової інформації [14, pp. 432-435].

Законопроектом передбачається чітке розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення. Також встановлюється обов'язкове звільнення з роботи осіб, які притягнуті до відповідальності за вчинення таких правопорушень. Це правило має за мету усунути особу, яка вчинила корупційне правопорушення, із кола відносин, перебування в яких створює ризики продовження нею корупційної діяльності.

Важливим стримуючим від вчинення корупційних діянь фактором має стати також запровадження Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення.

Одним із важливих міжнародних стандартів державної антикорупційної політики також є наявність відповідної національної стратегії подолання корупції. У зв'язку з цим Міністерством юстиції України спільно з членами Національного антикорупційного комітету було розроблено проект Національної стратегії щодо запобігання та протидії корупції на 2011 – 2014 рр., яка була схвалена на засіданні Комітету 20 жовтня 2010 р. і має бути в подальшому схвалена відповідним Указом Президента України, а також реалізовуватись шляхом виконання відповідної Державної програми.

У проекті Стратегії передбачається визначити загальнонаціональні пріорите-

ти запобігання корупції, серед яких базовим є формування ідеології несприйняття у суспільстві корупційних проявів. При цьому важливим напрямком залишається формування громадської підтримки дій влади у сфері запобігання та протидії корупції.

Планується продовжити процеси реформування системи публічної служби та посилення доброчесності у цій сфері. Вказаний напрямок вимагатиме вдосконалення законодавства про державну службу, встановлення на рівні закону порядку врегулювання конфлікту інтересів, перегляд умов оплати праці публічних службовців, вироблення механізму контролю за їх доходами та видатками тощо.

Відповідно до проекту Стратегії, мають бути розроблені чіткі механізми фінансування політичних партій та виборчих кампаній, забезпечення прозорості виборчого процесу. Передбачається також перегляд процедур надання згоди на притягнення до відповідальності за корупційні правопорушення осіб, які користуються недоторканністю, а також щодо встановлення механізмів компенсації заподіяної корупційним правопорушенням шкоди.

Згадані антикорупційні ініціативи є досить важливими для Міністерства юстиції, оскільки ставлять перед цим органом нові відповідальні завдання.

Перш за все, встановлюватиметься, що з метою забезпечення належного виявлення в проектах нормативно-правових актів норм, що можуть сприяти або полегшувати вчинення корупційних правопорушень, саме на Мін'юст покладатиметься здійснення антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів, яка на сьогодні в Україні вже започаткована, але на законодавчому рівні відсутнє чітке визначення органу, відповідального за її здійснення. Водночас застосований Міністерством юстиції під-

хід до проведення такої експертизи підтвердив її ефективність – за друге півріччя 2010 р. корупціогенні фактори усунуто у 213 проектах нормативно-правових актів. Це свідчить, що Міністерство є єдиним органом державної влади, здатним забезпечити виконання даного завдання на належному рівні.

Варто зазначити, що переважна більшість виявлених корупціогенних факторів полягає у визначенні в проектах актів дискреційних повноважень службовців – таких, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів управлінських рішень, передбачених проектом нормативно-правового акта.

Також на Міністерство юстиції покладатиметься формування та ведення Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення. Наявність такого реєстру є більш ніж важливою, оскільки функціонування централізованого банку даних унеможливить приховування особою свого «корупційного минулого» та забезпечить можливість оперативного з'ясування такої інформації. Крім того, це дозволить здійснювати аналіз ситуації, виявляти найбільш вразливі з точки зору корупції регіони та сфери діяльності, що сприятиме більш ефективному попередженню корупційних проявів, вчасному їх виявленню та усуненню.

Одним із актуальних напрямків запобігання та протидії корупції є активна міжнародна співпраця у вказаній сфері, яку в проекті Закону передбачається врегулювати окремим розділом. На сьогодні Міністерством юстиції України налагоджено активне міжнародне співробітництво з питань подолання корупції. Зокрема, Мін'юст координує співпрацю Украї-

Антикорупційний закон спрямований на викорінення поширеної в Україні традиції обдаровування посадових осіб

ни із Групою держав Ради Європи проти корупції (GRECO), авторитетної інституції, яка надає нашій державі чималу допомогу у впровадженні міжнародних антикорупційних стандартів.

Пріоритетами реалізації державної антикорупційної політики залишаються імплементація у вітчизняне законодавство положень Конвенції ООН проти корупції [1], Цивільної [3] та Кримінальної конвенцій Ради Європи про боротьбу з корупцією [2], реалізація рекомендацій GRECO, а також зобов'язань в рамках Стамбульського плану дій по боротьбі з корупцією Антикорупційної мережі для

Східної Європи та Центральної Азії Організації економічного співробітництва та розвитку.

Обов'язково слід підкреслити, що більшість згаданих антикорупційних інструментів є абсолютно новими для української правової системи, однак високий рівень корупції в державі потребує кардинальних кроків. При застосуванні нового антикорупційного законодавства потрібно враховувати, що лише комплексне поєднання засобів запобігання та протидії корупції, без надання переваги окремим з них, забезпечить належний результат.

Таким чином, у минулому році за активної участі Міністерства юстиції України започатковано новий етап формування та реалізації державної антикорупційної політики, головною характеристикою якого є якісне оновлення правової бази запобігання та протидії корупції на основі міжнародних стандартів у цій сфері. Однак, варто пам'ятати, що описані кроки є лише початком процесу, який не буде швидкоплинним, оскільки кожний

наступний крок має бути виваженим та максимально ефективним.

Як висновок також потрібно відзначити, що антикорупційна реформа є запорукою успішного продовження розпочатого процесу реформування системи державного управління, покликаного зробити діяльність державного апарату ефективною та прозорою, спрямованою насамперед на забезпечення прав та інтересів громадян нашої держави.

Література

1. Конвенція ООН проти корупції (ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 р. № 251-V) // Офіційний вісник України. – 2010. – № 10 / 2006. – № 44. – Ст. 2938 / Ст. 506. – С. 52.
2. Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 р. № 252-V) // Офіційний вісник України. – 2010. – № 15. – Ст. 717. – С. 43.
3. Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією (ратифікована Законом України від 16 березня 2005 р. № 2476-IV) // Офіційний вісник України. – 2006. – № 9. – Ст. 592. – С. 252.
4. Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» (втратив чинність) // Офіційний вісник України. – 2009. – № 53. – Ст. 1822. – С. 15.
5. Закон України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» (втратив чинність) // Офіційний вісник України. – 2009. – № 53. – Ст. 1823. – С. 25.
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» (втратив чинність) // Офіційний вісник України. – 2009. – № 53. – Ст. 1824. – С. 31.
7. Указ Президента України № 275 від 26 лютого 2010 року «Про утворення Національного антикорупційного комітету» // Офіційний вісник України. – 2010. – № 16. – Ст. 732. – С. 22.
8. Указ Президента України від 26 березня 2010 року № 454 «Питання Національного антикорупційного комітету» // Офіційний вісник України. – 2010. – № 23. – Ст. 926. – С. 12.
9. Проект Закону України «Про правила професійної етики на публічній службі та запобігання конфлікту інтересів» від 14 травня 2009 р. // <http://gska2.rada.gov.ua>
10. Проект Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції в Україні», внесений Президентом України 17 грудня 2010 р. // <http://gska2.rada.gov.ua>
11. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції. Дис. ... доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Національна академія внутрішніх справ України, К., 2002. – 423 с.
12. Рогульський С. С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні. Дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, К., 2005. – 187 с.
13. Corruption Perceptions Index 2010. – Transparency International, 2010, 20 pp.
14. The Council of Europe Resolution and Recommendation on the Protection of Whistleblowers // Industrial Law Journal, December, 2010, 39 (4) – Pp. 432-435.